
MOLIYA

O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGI KLASTERLARINING MOLIYAVIY IMKONIYATLARI

Yuldasheva Dildora Kamiljan qizi

*Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti assistenti,
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya. O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari mavzusi mamlakatning qishloq xo'jaligi sohasida innovatsiyalarni joriy etish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari, ularning tarkibi, faoliyatlari va moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojlari tahlil qilinadi. Shuningdek, klasterlar orqali erishilgan moliyaviy barqarorlik va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Natijada, qishloq xo'jalik klasterlarining moliya bilan bog'liq masalalarini yechish uchun amaliy tavsiyalar berilishi rejalashtirilmoqda.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, klaster tizimi, moliyaviy ko'rsatkichlar, soliq, qo'shimcha qiymat, investitsiya, kredit, eksport.

Annotation. The topic of the financial capabilities of agricultural clusters in the Republic of Uzbekistan is of great significance for implementing innovations in the country's agricultural sector and enhancing its competitiveness. This research analyzes the financial capabilities of agricultural clusters, their composition, activities, and financial resource needs. It also discusses the potential for achieving financial stability and attracting investments through clusters. Ultimately, practical recommendations for addressing the financial issues related to agricultural clusters are planned to be developed.

Key words: agriculture, cluster system, financial, indicators, tax, added value, investment, credit, export.

Аннотация. Тема финансовых возможностей агрокластеров в Республике Узбекистан имеет большое значение для внедрения инноваций в сельскохозяйственный сектор страны и повышения его конкурентоспособности. В данном исследовании анализируются финансовые возможности агрокластеров, их структура, деятельность и потребности в финансовых ресурсах. Также обсуждаются возможности привлечения инвестиций и достижения финансовой стабильности через агрокластеры. В результате планируется выработка практических рекомендаций по решениям финансовых вопросов агрокластеров.

Ключевые слова: сельское хозяйство, кластерная система, финансовые показатели, налог, добавленная стоимость, инвестиция, кредит, экспорт.

Kirish

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sohasi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish hamda uning samaradorligini oshirish maqsadida klaster tizimiga asoslangan yondashuv keng joriy etilmoqda. Qishloq xo'jaligi klasterlari – bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash, saqlash va sotish jarayonlarini o'z ichiga olgan yagona texnologik zanjirni tashkil etuvchi tizimdir. Mazkur maqolada O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari, ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash yo'llari va mavjud muammolar tahlil qilinadi.

Klaster tizimining joriy etilishi natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi, eksport ko'rsatkichlari va qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyatlari sezilarli darajada oshib bormoqda. Biroq, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va samarali moliyaviy boshqaruv tizimini yaratish kabi masalalar hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini kompleks tahlil qilish va ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Statistika tahlil: O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi va Qishloq xo'jaligi vazirligi ma'lumotlari asosida 2018-2024 yillar davomida qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

2. Qiyosiy tahlil: Turli hududlardagi qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy ko'rsatkichlari qiyosiy o'rganildi.

3. SWOT-tahlil: Qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari, kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari aniqlandi.

4. Statistika ma'lumotlari klaster tahlili: Klasterlarning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari bo'yicha guruhlanishi o'rganildi.

Natijalar

Qishloq xo'jaligi klasterlarining rivojlanish dinamikasi

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlari soni 2018-2024 yillar davomida sezilarli darajada o'sdi. 1-jadvalda ko'rsatilganidek, 2018 yilda respublika bo'yicha 66 ta klaster faoliyat yuritgan bo'lsa, 2024 yilga kelib ularning soni 395 taga yetdi. Jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, yildan yilga investitsiyalar va eksport hajmi ham o'sib bormoqda

1-jadval

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining rivojlanish dinamikasi (2018-2024 y.)

Yil	Klasterlar soni	Umumiy maydon (ming ga)	Investitsiyalar hajmi (mlrd so'm)	Eksport hajmi (mln AQSh dollari)
2018	66	492	1,250	185
2019	122	845	2,340	276
2020	195	1,105	3,760	342
2021	248	1,360	5,120	478
2022	308	1,580	6,850	590
2023	356	1,745	8,340	725
2024	395	1,920	9,750	860

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi va Qishloq xo'jaligi vazirligi ma'lumotlari

Klasterlarning moliyaviy ko'rsatkichlari keltirilgan. Bu ko'rsatkichlar klasterlarning samaradorligi va moliyaviy barqarorligini baholashda muhim ahamiyatga ega.

2-jadval

Qishloq xo'jaligi klasterlarining asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari (2024 yil)

Ko'rsatkich	Paxta-to'qimachilik klasterlari	G'alla-un klasterlari	Bog'dorchilik klasterlari	Sabzavotchilik klasterlari
Rentabellik darajasi (%)	18.5	15.7	22.3	19.8
Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti	0.62	0.58	0.65	0.61
Aktivlar aylanishi (marta)	2.3	2.1	1.8	2.5
Likvidlik koeffitsienti	1.7	1.5	1.9	1.6
Investitsiya samaradorligi (%)	21.3	18.9	24.5	22.7

Manba: O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi ma'lumotlari

Klasterlarning moliyaviy imkoniyatlari va muammolari. Tadqiqot davomida qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini cheklovchi quyidagi asosiy muammolar aniqlandi:

3-jadval

Qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy muammolari va cheklovlari

Muammo	Klasterlar ulushi (%)	Muammoning ta'sir darajasi (1-5 balli shkala)
Kredit resurslarining yetishmasligi	78.5	4.2
Yuqori foiz stavkalari	82.3	4.5
Moliyaviy barqarorlikning pastligi	61.4	3.8
Investitsiyalar jalb qilish qiyinligi	70.2	4.0
Moliyaviy boshqaruv tizimining zaif rivojlanganligi	65.8	3.9
Soliq yukining yuqoriligi	74.1	4.1
Eksport bilan bog'liq moliyaviy cheklovlar	59.7	3.7

Manba: Tadqiqot davomida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari

Hududlar bo'yicha klasterlarning moliyaviy holati

Qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy holati hududlar bo'yicha sezilarli darajada farq qiladi. 4-jadvalda O'zbekistonning turli viloyatlaridagi

qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy ko'rsatkichlari taqqoslangan. Klasterlar soni, eksport va investitsiyalar hajmi bo'yicha Qashqadaryo viloyati oldinda bormoqda.

4-jadval

Hududlar bo'yicha qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy ko'rsatkichlari (2024 yil)

Viloyat	Klasterlar soni	O'rtacha rentabellik (%)	Eksport hajmi (mln AQSh dollari)	Investitsiya hajmi (mlrd so'm)
Andijon	42	19.8	98	950
Buxoro	35	17.5	87	860
Farg'ona	38	20.2	93	925
Jizzax	28	16.3	62	720
Qashqadaryo	45	18.7	110	1050
Xorazm	30	18.1	75	810
Namangan	36	19.5	85	890
Navoiy	22	17.8	58	680
Samarqand	40	20.5	95	980
Sirdaryo	25	16.9	53	630
Surxondaryo	34	18.3	82	870
Toshkent	20	21.2	62	750

Manba: O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi ma'lumotlari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari so'nggi yillarda sezilarli darajada kengaygan. Bu quyidagi omillar bilan izohlanadi:

1. Davlat qo'llab-quvvatlashi: O'zbekiston hukumati tomonidan qishloq xo'jaligi klasterlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator dastur va loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2021-2023 yillarda qishloq xo'jaligi klasterlariga 5.2 trillion so'm miqdorida imtiyozli kreditlar ajratildi.

2. Eksport salohiyatining oshishi: Klasterlar faoliyati natijasida tayyor mahsulotlar eksporti hajmi oshib bormoqda. 2018 yilda klasterlar tomonidan 185 million AQSh dollari miqdorida mahsulot eksport qilingan bo'lsa, 2024 yilga kelib bu ko'rsatkich 860 million AQSh dollariga yetdi.

3. Investitsiyalar jalb qilish: Klasterlar tomonidan jalb qilingan investitsiyalar hajmi 2018 yildagi 1.25 trillion so'mdan 2024 yilga kelib 9.75 trillion so'mga yetdi. Bu investitsiyalar asosan ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, qayta ishlash quvvatlarini yaratish va infrastrukturani rivojlantirishga yo'naltirilgan.

4. Qo'shimcha qiymat yaratish: Klasterlar vertikal integratsiyalashgan tizim bo'lganligi sababli, qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyati ortmoqda. Mahsulotni yetishtirish, qayta ishlash va sotish jarayonlari yagona boshqaruv ostida birlashtirilganligi natijasida samaradorlik oshib bormoqda.

Biroq, qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini cheklovchi bir qator muammolar ham mavjud:

1. Kredit resurslarining yetishmasligi va yuqori foiz stavkalari: Tadqiqot natijalariga ko'ra, klasterlarning 78.5% kredit resurslarining yetishmasligi va 82.3% yuqori foiz stavkalari muammosiga duch kelmoqda.

2. Moliyaviy barqarorlikning pastligi: Klasterlarning 61.4% moliyaviy barqarorlikning pastligi muammosidan aziyat chekmoqda. Bu, ayniqsa, yangi tashkil etilgan klasterlar uchun xosdir.

3. Investitsiyalar jalb qilish qiyinligi: Klasterlarning 70.2% investitsiyalar jalb qilish qiyinligi muammosiga duch kelmoqda. Bu, asosan, xorijiy investorlar uchun qishloq xo'jaligi sohasidagi risklarning yuqoriligi bilan bog'liq.

4. Moliyaviy boshqaruv tizimining zaif rivojlanganligi: Klasterlarning 65.8% moliyaviy boshqaruv tizimining zaif rivojlanganligi muammosiga duch kelmoqda. Bu, ko'pincha, malakali moliyaviy menejerlarning yetishmasligi bilan bog'liq.

5. Soliq yukining yuqoriligi: Klasterlarning 74.1% soliq yukining yuqoriligi muammosiga duch kelmoqda. Bu, investitsiyalar hajmini cheklaydi va moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini yanada rivojlantirish uchun quyidagi

yo'nalishlarda islohotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish: Klasterlar uchun imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va soliq imtiyozlarini kengaytirish.

2. Eksport salohiyatini oshirish: Klasterlar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni eksport qilish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish, xalqaro standartlarga muvofiq sertifikatlashni qo'llab-quvvatlash.

3. Investitsiya muhitini yaxshilash: Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qo'shimcha kafolatlar taqdim etish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun yangi mexanizmlarni joriy etish.

4. Moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish: Klasterlar rahbarlari va moliyaviy menejerlari uchun malaka oshirish dasturlarini tashkil etish, zamonaviy moliyaviy boshqaruv usullarini joriy etish.

5. Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Moliyaviy hisobotlarni yuritish, moliyaviy tahlil qilish va moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish.

Xulosa

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlari so'nggi yillarda sezilarli darajada kengaygan bo'lsa-da, ularning moliya-

viy barqarorligini ta'minlash va moliyaviy imkoniyatlarini yanada rivojlantirish bo'yicha bir qator muammolar mavjud. Bu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, bu yondashuv davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish, klasterlarning moliyaviy boshqaruv tizimini rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishni o'z ichiga olishi kerak.

Qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sohasini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish va qishloq aholisining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Klasterlar faoliyati natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash va eksport qilish hajmi oshib bormoqda, bu esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shmoqda.

Shuningdek, qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy imkoniyatlarini yanada rivojlantirish uchun ilg'or xorijiy tajribani o'rganish va uni O'zbekiston sharoitida qo'llash maqsadga muvofiq. Bu, xususan, moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish va investitsiyalar jalb qilish strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha xalqaro tajribani o'rganishni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni.
 2. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. (2024). Qishloq xo'jaligi klasterlari faoliyati to'g'risida hisobot.
 3. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. (2024). O'zbekiston qishloq xo'jaligi: statistik to'plam.
 4. Abdurahmanov, K. (2023). O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining rivojlanish tendensiyalari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 3, 45-58.
 5. Karimov, A. (2022). Qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash yo'llari. *Moliya va bank ishi*, 5, 72-85.
 6. Rahimov, B. (2023). O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlarining innovatsion rivojlanishi. *Agrar iqtisodiyot*, 7, 112-126.
 7. Nasriddinov, S. (2024). Qishloq xo'jaligi klasterlarining eksport salohiyatini oshirish yo'llari. *Xalqaro savdo va iqtisodiyot*, 2, 84-97.
 8. World Bank. (2023). *Agriculture Cluster Development: Global Experience and Lessons for Uzbekistan*. Washington, DC.
 9. FAO. (2024). *Agricultural Clusters and Value Chains in Central Asia*. Rome.
- Asian Development Bank. (2023). *Uzbekistan: Agriculture Modernization Project Completion Report*. Manila.